

SURADNJA CENTRA ZA SOCIJALNU SKRB I DOMA ZA DJECU U ZAŠTITI ZANEMARIVANE I ZLOSTAVLJANE DJECE

Marija Ajduković
Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Pregledni članak
UDK 37.018.3
364.65-053.2
343.62

Studijski centar socijalnog rada

Primljeno: prosinac 1998.

U radu je opisan integrirani pristup u radu sa zanemarivanom i zlostavljanom djecom koja su izdvojena iz obitelji i povjerena na čuvanje i odgoj dječjoj ustanovi. Identificirane su zadaće centra za socijalnu skrb u pripremi djeteta, pripremi roditelja i pripremi novog okruženja u koje se izdvaja dijete. Također su identificirane zadaće centra za socijalnu skrb tijekom djetetovog boravak u ustanovi, s posebnim naglaskom na reguliranju kontakata djeteta i roditelja, te tretmana roditelja. Posebna pozornost posvećena je učinku rada s traumatiziranom djecom na stručnjake centra za socijalni rad, te su analizirani njihovi najčešći obrambeni mehanizmi, koji mogu smanjiti djelotvornost njihovog rada ukoliko im nije osigurana supervizija i timska suradnja.

1. UVOD

O problemu ugroženog razvoja djece u obitelji, tj. o pojavi zlostavljanja, zanemarivanja i spolne zlorabe djece u nas se sve češće piše i govori. Stoga ne iznenaduje da je u "Nacionalnom programu djelovanja za djecu u Republici Hrvatskoj" (1999.) kao jedan od najtežih oblika društveno neprihvatljivog ponašanja navedeno nasilje u obitelji, pogotovo ako se radi o obiteljima s djecom.

Temeljem Obiteljskog zakona centrima za socijalnu skrb radi zaštite prava i dobrobiti djeteta stoji na raspolaganju čitav niz mjera: od upozorenja roditelja na pogreške i propuste u odgoju, upućivanja u savjetovališta ili škole za roditelje, nadzora nad roditeljskom skrbi, oduzimanja prava roditelju da živi s djetetom i odgaja ga pa do oduzimanja roditeljske skrbi. Iako u svom svakodnevnom radu centri za socijalnu skrb uzimaju u obzir važnost koju za dijete ima život u obitelji, u slučajevima kad roditelj u većoj mjeri zanemaruje podizanje djeteta ili zlorabi roditeljske dužnosti i prava centar će dijete povjeriti na čuvanje i odgoj drugoj osobi ili ustanovi (Alinčić i sur. 1999.).

Nedvojbeno je da će društvena skrb za djecu biti unaprijeđena i obogaćena jedino ako se odvija u okviru integriranih aktivnosti svih značajnih činitelja, prije svega službi i ustanova socijalne skrbi. Stoga će se u ovom radu opisati kako integrirani pristup može i

¹ Ovaj tekst je dio usmenog izlaganja na IV. tradicionalnim susretima djelatnika u socijalnoj skrbi i SOS - Dječjeg sela Hrvatska, u Lekeniku, 9. listopada, 1998.

mora izgledati u radu sa zanemarenom i zlostavljanom djecom koja su izdvojena iz obitelji i smještena u dom za djecu, odnosno u SOS - Dječje selo ili udomiteljsku obitelj.

2. PROCES SKRBI ZA DJECU ČIJI JE RAZVOJ U OBITELJI UGROŽEN

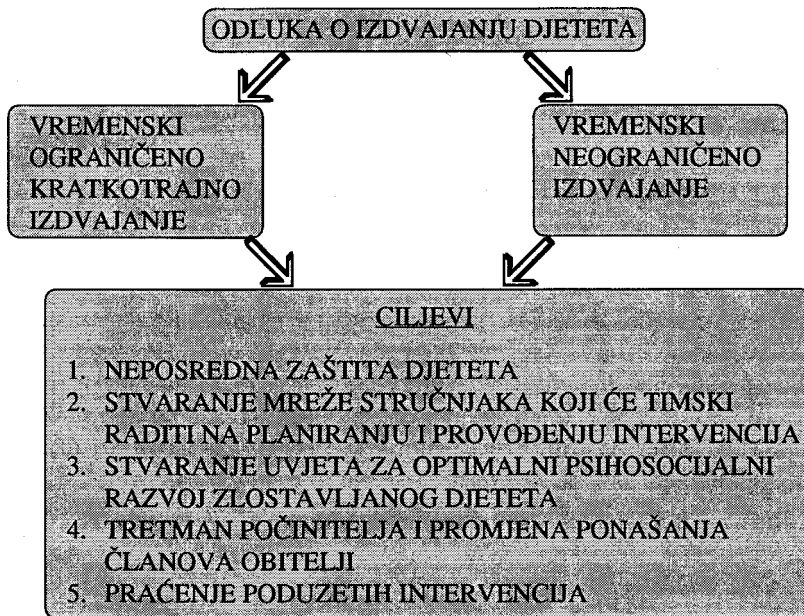
Planiranje i provođenje neposredne skrbi za djecu čiji je razvoj u obitelji ugrožen je proces koji započinje otkrivanjem nekog od pojavnih oblika zlostavljanja, a završava tek onda kada je djetetova obitelj u potpunosti spremna preuzeti sve odgojne funkcije i pružiti odgovarajuće okruženje za rast djeteta ili kad dijete odraste i samo je u stanju skrbiti za sebe. Taj proces možemo shematski prikazati na sljedeći način (Slika 1.):

Slika 1. Zadaće u pojedinim razdobljima

RAZDOBLJE NEPOSREDNO PRIJE ODLASKA U NOVU SREDINU	<ul style="list-style-type: none"> • Priprema roditelja • Priprema djeteta • Kontakt s ustanovom
RAZDOBLJE BORAVKA U USTANOVI	<ul style="list-style-type: none"> • Praćenje psihosocijalnog razvoja djeteta • Utvrđivanje kontakata roditelja i djeteta • Stručni rad s roditeljima
ZAVRŠNO RAZDOBLJE BORAVKA U USTANOVI	<ul style="list-style-type: none"> • Planiranje otpusta ili promjena smještaja
RAZDOBLJE NAKOM BORAVKA U DJEČJEM DOMU/SELU	<ul style="list-style-type: none"> • Praćenje psihosocijalnog funkcioniranja • Pružanje podrške u kriznim situacijama • Pružanje materijalnih oblika pomoći
OSTVARIVANJE NUŽNIH ZADAĆA U POJEDINIM RAZDOBLJIMA OVISI O: <ul style="list-style-type: none"> • dobi i obilježjima djeteta • pojavnom obliku zlostavljanja • pravnom utemeljenju intervencija • mogućnostima roditelja za promjenu 	

Centar za socijalnu skrb, kao nositelj javnih ovlasti vezanih uz provedbu Obiteljskog zakona, ima značajnu iako ne uvijek i u cijelosti jasnu ulogu u svim ovim razdobljima. S obzirom na specifičnost teme - suradnja centra za socijalnu skrb i ustanove za zbrinjavanje djece - ovdje ćemo posebnu pozornost posvetiti stručnim zadaćama u slučajevima kad je donesena strateška odluka da se dijete izdvoji iz obitelji (Slika 2.).

Slika 2. Stručne zadaće centra za socijalnu skrb u slučaju izdvajanja djeteta iz obitelji zbog zlostavljanja

U mnogim slučajevima nije lagano i jednostavno donijeti takvu odluku. Proces odlučivanja je često psihološki bolan i težak za stručnjaka koji ima niz pitanja i dilema. Ipak, djetetova sigurnost treba imati prednost pred svim ostalim intervencijama u obitelji. S obzirom da su neka djeca u opasnosti ako ostanu u obitelji, prva zadaća stručnjaka je pažljiva i točna procjena potencijala obitelji da se promijeni, odnosno da se zlostavljanje ne ponavlja. U slučajevima grubog nasilja nad djecom koje je dovelo do teških posljedica po dijete na način opisan u članku 213. Kaznenog zakona Republike Hrvatske ili grubog zanemarivanja djece i zlorabe roditeljske dužnosti i prava kako je opisano u članku 115. Obiteljskog zakona te dileme gotovo da i nema. Ali postoji niz slučajeva u kojima je obitelj, zbog posljedica izloženosti socijalnim stresorima, prekoračila društveno prihvaćene norme discipliniranja i počela zlostavljati dijete. Stručnjaci se često pitaju temeljem kojih kriterija u takvim obiteljima odlučiti treba li dijete izdvojiti iz obitelji ili ne? Što je bolje za dijete - nedovoljno brižna obitelj ili najbolja ustanova? Treba li obitelji i djetetu pružiti još jednu mogućnost za zajednički život uz nadzor nad roditeljskom skrbi? Pravne norme koje osiguravaju pravo djeteta na život u obitelji, ali ga istodobno štite od daljnjeg zlostavljanja i zanemarivanja, u pravilu ne daju niti mogu dati konkretan odgovor na takva pitanja i dileme.

Kad je nasilje nad djecom u obitelji utvrđeno, djelotvorne intervencije podrazumijevaju postizanje nekoliko ciljeva:

1. neposrednu zaštitu djeteta
2. stvaranje uvjeta za optimalni psihosocijalni razvoj zlostavljanog djeteta
3. tretman počinitelja i promjenu ponašanja članova obitelji
4. stvaranje mreže stručnjaka koji će timski raditi na planiranju i provođenju intervencija.

Izdvajanje često, doduše u različitom intenzitetu, izaziva bol, očaj, tjeskobu i tugovanje djeteta. No treba imati na umu da je separacija manje zlo od nastavka zlostavljanja, zapuštanja ili odbacivanja djeteta. Važno je u tom procesu pomoći i djetetu i roditelju. Naime, pokazalo se da okolnosti izdvajanja mogu značajno utjecati na djetetov razvoj; čak i više od izdvajanja samog po sebi. Upravo zbog toga djelatnici centra za socijalnu skrb imaju značajnu ulogu u pripremi djeteta, roditelja i nove sredine na izdvajanje.

3. ZADAĆE CENTRA ZA SOCIJALNU SKRB U PRIPREMI ZA IZDVAJANJE

3.1. RAD S DJETETOM

Osnovna svrha rada s djetetom u ovom razdoblju je njegova priprema za odlazak iz obitelji u novu sredinu - u nešto što je za njega nepoznato, zastrašujuće, prijeteće. Pritom treba poći od toga da djetetu nije lako zamisliti nešto što nije prije doživjelo, te su njegova očekivanja od nove sredine pod utjecajem prethodnih iskustava. Priprema na izdvajanje djeteta koje je bilo zlostavljano ili grubo zanemarivano u obitelji je naročito delikatna zbog specifičnosti psihosocijalnog razvoja te djece.

Kao što navodi Killen (1999.), u pripremi djeteta bitno je sljedeće:

1. Saopćiti odluku o izdvajanju

Odluku o izdvajanju treba saopćiti djetetu u prisustvu roditelja. Treba je saopćiti stručnjak, jer roditelji mogu tu odluku djetetu saopćiti na neodgovarajući način, najčešće sebe prikazujući kao žrtve. Također mogu djetetu obećavati nemoguća rješenja i dodatno povećati njegovu tjeskobu i osjećaj krivnje.

Jedna od bitnih informacija koje veće dijete treba imati je informacija o duljini izdvajanja. Nejasnoća i nesigurnost o trajanju izdvajanja stvara poteškoće svima koji su u to uključeni. Naime, nužan preduvjet razvoja djeteta je uspostavljanje emocionalnog odnosa sa značajnom odraslom osobom. Ako dijete ne zna koliko će dugo ostati ili misli da će ostati kratko, onda neće "ulagati" u razvijanje odnosa. To je posebno prisutno, gotovo na razini sindroma, kod djece koja su često mijenjala smještaj i ponašaju se u novom okruženju kao da su "u prolazu". Naravno, nekada i sam stručnjak ne zna koliko će dijete biti izdvojeno iz obitelji. U takvim situacijama treba reći djetetu ono što sigurno zna, npr. da će biti izdvojeno iz obitelji do kraja školske godine, ali uz ogradu da će tada ponovo biti procijenjeno što je najbolje za dijete.

2. Rad na prihvaćanju nužnosti smještaja

Koliko će se boravak u ustanovi pozitivno odraziti na djetetov psihosocijalni razvoj ovisit će u velikoj mjeri o djetetovom prihvaćanju nužnosti smještaja, a to će opet ovisiti o njegovoj dobi i razvojnoj razini. Za to ponekad treba vremena. Da bi dijete prošlo kroz proces tugovanja za roditeljem, potrebno je da prihvati nužnost smještaja. Roditelji u pravilu nisu ti koji u tome mogu pomoći. Često će se dijete zanositi snovima o nekoj "ako" i "kad" budućnosti. U ovom razdoblju važno je imati roditelje pod kontrolom za dobro djeteta i osigurati njihovu suradnju u djetetovoj pripremi.

3. Iskazivanje osjećaja vezanih uz razdvajanje

Kad se djetetu kaže da će biti izdvojeno iz obitelji, važno mu je pomoći da imenuje svoje osjećaje i da prihvati svoje emocionalne reakcije². Mnogoj djeci je vrlo teško izraziti svoje osjećaje. Neka ih iskazuju agresijom i nemirom. Druga ih blokiraju. Stoga u razgovoru s djetetom treba koristiti odgovarajuće ekspresivne tehnike rada u kriznim situacijama i u olakšavanju procesa tugovanja. Neka djece iskazuju olakšanje, što ne znači da neće imati poteškoća u prilagodbi na novu sredinu.

4. Smanjiti djetetov osjećaj krivnje i odgovornosti

Djeca često osjećaju krivnju odlazeći iz obitelji. Dijete ono što se zbiva egocentrično interpretira kao svoju pogrešku, ponekad kao nešto što je zaslužilo. Najčešće ga upravo roditeljeve reakcije vode do takvih osjećaja. Važno mu je pomoći da se oslobodi tog tereta. Pritom možemo koristiti pričanje priča koje reflektiraju djetetovu situaciju. Bitno je da u takvom razgovoru ne navodimo dijete da se dosjeća teških trenutaka u obitelji, jer mu to u tom trenutku neće pomoći.

Neka djeca ne mogu od ustanove profitirati na pravi način jer se brinu za roditelje. Osjećaju da su ih izdali. Stoga je važno djetetu olakšati tu odgovornost i prenijeti je na druge odrasle osobe. Jednostavne rečenice mogu biti od velike koristi:

*Ti si uvijek bila velika pomoć majci, ali djeca ne trebaju brinuti za roditelje.
Drugi odrasli to trebaju. Sada je vrijeme da se netko brine o tebi. Sva djeca
trebaju nekog odraslog da se brine za njih.*

Takve poruke djetetu trebaju biti ponovljene na različite načine da bi ih dijete prije ili kasnije internaliziralo i na drugačiji način sagledalo i situaciju i sebe.

5. Priprema za odlazak u odreženu sredinu

Odlazak negdje u nepoznato, među potpune strance je djetetu zastrašujuće i zbunjujuće iskustvo. U pripremi djeteta treba koristiti igre, pričanje priča na teme *odlazak u ustanovu, opis života u ustanovi* i slično. Bilo bi dobro da dijete, kad god je moguće, upozna nekoga iz nove sredine na "svom" teritoriju - vrtiću ili školi, centru za socijalnu skrb. U pripremu treba uključiti koliko god je moguće roditelje, jer oni na taj način daju djetetu "dozvolu" da ode. Tako se i njima daje prilika da djetetu pokažu da im je stalo, iako se ne mogu za njega brinuti.

6. Briga o djetetovom identitetu, korjenima i autonomiji

Kontinuitet ima velik značaj za razvoj identiteta. Zato je važno da centar za socijalnu skrb pomogne u prikupljanju fotografija, priča iz života djeteta, te da ih da djetetu ili osobi koja će biti neposredno zadužena za brigu o njemu. Također je važno da se pripremi popis dotadašnjih smještaja djeteta - kad i s kim je dijete bilo u pojedinim razdobljima života.

² U radu na identificiranju djetetovih osjećaja izvrstan vodič je knjiga "O.K. je biti tužan" (Martin, 1997.).

Odlazak u novu sredinu može dodatno pojačati djetetov osjećaj bespomoćnosti i nemoći, te potvrditi da ono ne kontrolira svoju sudbinu. Njegov osjećaj autonomije je ugrožen ovisno o dobi i prethodno razvijenom stupnju autonomije. Stoga je važno da se upotreba profesionalnog autoriteta ograniči. Odluka o tome da se dijete izdvaja i o tome kamo odlazi trebala bi biti krajnja granica korištenja profesionalnog autoriteta. Potrebno je iznaći neki sadržaj o kojem bi dijete moglo odlučivati.

Možemo se upitati je li ovako složena priprema djeteta na izdvajanje iz zlostavljajuće obitelji potrebna. Nije li samo po sebi dovoljno što je dijete zaštićeno od daljnjeg zlostavljanja, pa da ne žali za roditeljima koji ga zlostavljaju? Na žalost to nije tako. Naime, dinamika psihosocijalnog razvoja zlostavljanog djeteta je složena i obilježena različitim aspektima nefunkcionalne prilagodbe i ambivalentnim odnosom sa zlostavljajućim roditeljem. Podsjetimo se o čemu se radi.

3.1.1. PSIHOSOCIJALNI RAZVOJ ZLOSTAVLJANOG DJETETA

Najbolji opis psihodinamike kronično zlostavljanog djeteta dala je Judith Lewis Herman (1992.). Počinje od autentične potrebe djeteta za sigurnošću i razvojem stabilne veze s roditeljem ili nekom drugom odraslom osobom. Kronično zlostavljana djeca suočena su s ozbiljnim poteškoćama da postignu te temeljne razvojne pretpostavke. Naime, ona imaju potrebu da razviju povjerenje u ljude koji toga nisu vrijedni, da internaliziraju unutarnju sigurnost kroz odnos koji je pun prijetnji, straha, nepredvidljivosti i grubosti. Suočena s takvim okruženjem ta djeca razvijaju različite obrambene mehanizme i mehanizme prilagodbe. **Disocijativnost**³ o kojoj govori Irwin (1996.) je samo jedan od tih mehanizama prilagodbe na aktualnu situaciju. No ono što posebno ugrožava psihičko zdravlje kronično zlostavljane djece je činjenica da disocijativnost vrlo brzo od obrambenog mehanizma ličnosti postaje temeljno načelo organizacije ličnosti. U čemu se sve očituje disocijativnost djece? Zlostavljano dijete radije vjeruje da se zlostavljanje nije dogodilo nego da je žrtva nasilja u obitelji. To mu je važno da bi sačuvalo temeljnu vezu s roditeljem. Upravo zbog toga pokušava nasilje tajiti od samog sebe. U tom procesu dio djece može naučiti poricati ili potiskivati ozbiljnu bol, mijenjati osjećaj vremena i prostora, ulogu prisutnih ljudi, razvijati halucinacije i fantazije, padati u stanje transa.

Kad dijete nije u stanju potisnuti ili poreći stvarnost zlostavljanja, ono ima potrebu konstruiranja sustava koji će to opravdati. Najčešći mehanizam je **samooptuživanje**. Naime, ako je ono loše onda roditelj koji ga zlostavlja nije kriv. Ako je ono loše, onda se može pokušati popraviti. Dijete pokušava dati značenje nasilju kojemu je izloženo tako da čuva osjećaj kontrole i nade da su njegovo ponašanje ili osobine ličnosti "odgovorne" za nasilje, te da može promijeniti i ponašanje roditelja prema sebi ako te karakteristike

³ Disocijacija (lat. dissociare - razdvajanje) se u psihologiji najčešće povezuje uz pojmove "dvostruke ličnosti" i disocijativne neuroze. Odnosi se na niz psihičkih poteškoća koje se očituju u poremećajima svjesnog doživljavanja, odnosno u prekidu veza između mišljenja i emocija, mišljenja i stavova i slično. U disocijativnoj neurozi moguće je isto-dobno postojanje logički suprotnih misli i stavova, pri čemu osoba ne doživljava nikakav konflikt (Petz i sur. 1992., str. 76).

promijeni. Naravno, koliko god se dijete trudilo, ono ne uspijeva svojim ponašanjem promijeniti ponašanje roditelja i smanjiti intenzitet zlostavljanja. Dijete tako i dalje razvija negativnu sliku o sebi, ima sve niže samopoštovanje i osjećaj male osobne djelotvornosti. To u pravilu podržava roditelj zlostavljač koristeći psihološki mehanizam "žrtvenog janjeta" da bi sam sebe opravdao.

Kao što je slika djeteta o samom sebi kontradiktorna, tako je i djetetov doživljaj roditelja fragmentiziran. Naime, ta djeca, da bi pokušala sačuvati psihološku povezanost s barem jednim roditeljem, idealiziraju bilo roditelja zlostavljača, bilo onog koji pasivno motri zlostavljanje. U stvaranju slike o svojim roditeljima izostavljaju previše iskustvenih podataka. Poteškoće u integriranju stvarnog doživljaja nasilnog roditelja ili roditelja koji ga teško zanemaruje s njihovom idealiziranom slikom dovodi do toga da dijete nije u stanju u sebi stvoriti sliku sigurnog zaštićujućeg odnosa i očajnički ovisi o podršci izvana. Pri traženju podrške u okruženju ta djeca su često neosjetljiva, biraju "prijatelje" na temelju samo malih dijelova, tj. fragmenata ličnosti. To često dovodi do toga da su češće emocionalno ili tjelesno zlostavljana u vršnjačkim odnosima ili od osoba koje slabo poznaju, jer im se olako "prepuštaju". Na taj način **fragmentacija** postaje središnje načelo osobnog razvoja dijela kronično zlostavljane djece. Ona sprečava integraciju iskustava, emocionalnih stanja, znanja o drugima i tjelesnih doživljaja, te dovodi do toga da dijete nije u stanju realno procjenjivati ni sebe ni druge.

Kod kronično zlostavljane djece ugroženi su i regulacija osjećaja i emocionalni razvoj. Njihovo emocionalno doživljavanje se kreće u rasponu od nelagode, tjeskobe, panike, straha i beznadnosti. Kod njih se također pojavljuje i tzv. disforija, tj. stanje zbunjenosti, praznine, unutarnje osamljenosti i uznemirenosti.

Suočena sa snažnom emocionalnom boli, neka zlostavljana djeca počinju uočavati da je tjelesna bol lakša, te da im pomaže pri oslobađanju od emocionalne boli. To objašnjava relativno često **samoranjavanje** te djece. Istraživanja su pokazala da je što je dijete ranije bilo izloženo zlostavljanju tendencija da se samodestruktivno ponaša izraženija (Van der Kolk i sur., 1991.). Takav način emocionalnog reguliranja se razvija dosta rano, najčešće prije puberteta, a ostaje prisutan i u odrasloj dobi, iako mu se pojavni oblici mogu izmijeniti (upotreba alkohola, droga, spolno rizično ponašanje i drugo). Takva djeca vrlo rijetko posežu za smoranjavanjem da bi manipulirali ili privukli pozornost. Najčešće to rade u samoći, srame se svog ponašanja i nastoje ga sakriti. Samoranjavanje se često neopravdano doživljava kao pokušaj samoubojstva. Iako mnoga zlostavljana djeca imaju sklonost suicidalnom ponašanju, postoji jasna razlika između te dvije pojave. Cilj samopovređivanja nije smrt, već oslobodjenje od nepodnošljive emocionalne boli.

Opisani mehanizmi prilagodbe omogućavaju djetetu da preživi u okruženju kroničnog nasilja. To je ujedno i pokušaj djeteta da sačuva normalnost koja je tako važna za odrastanje u nasilnim obiteljima. Ova djeca relativno dobro prikrivaju znakove stresa i traumatizacije. Različite znakove disocijativnog ponašanja okolina teško prepoznaje i oni često ostaju unutar četiri zida u kojima se odvija zlostavljanje. Psihosomatske smetnje se rijetko povezuju sa stvarnim uzrocima, a dijete najčešće skriva i u tajnosti se samodestruktivno ponaša. Iako dio zlostavljane djece privuče pozornost agresivnim i delinkventnim ponašanjem ili bijegom od kuće, većina ih uspješno prikriva svoje psihološke poteškoće. Mnoga od njih dolaze u odraslu dob s dobro sačuvanom tajnom. To dodatno objašnjava zbog čega je tamna brojka zlostavljanja i ugroženog razvoja djece u obitelji tako velika. Opterećena osjećajem

krivnje i lošom slikom o samima sebi, mnoga zlostavljana djeca prikrivaju stvarni intenzitet zlostavljanja i tako čuvaju idealiziranu sliku svoje obitelji.

3.2. RAD S RODITELJEM

Prema Killenovoj (1999.) u pripremi roditelja bitno je:

1. saopćiti im cjelovitu i jasnu informaciju o izdavanju
2. pomoći im da počnu razvijati drugačiju odnosno novu roditeljsku ulogu
3. pomoći im u procesu tugovanja
4. pomoći im u proradi briga

1. Kako saopćiti roditelju odluku o izdavanju

Najčešće nas suosjećanje, ljutnja ili fantazije o roditeljevim reakcijama sprečavaju da s njima izravno razgovaramo o izdavanju. U praksi je također zabilježeno da se taj razgovor vrlo često odgađa. Najčešće brige stručnjaka se odnose na moguće nasilno ponašanje roditelja. Ipak, iskustva pokazuju da je nasilno ponašanje roditelja prije izuzetak nego pravilo, te da agresivno i prijeteće ponašanje ne traje dugo. Osim toga, nasilno ponašanje se češće javlja ukoliko nije obavljen jasan razgovor s roditeljem u kojem mu je objašnjeno zbog čega, kamo i uz koje uvjete se dijete izdvaja iz obitelji.

Često se postavlja pitanje tko treba roditelju saopćiti odluku - stručnjak koji je s njim najviše ili najmanje radio. Po svemu sudeći, osoba koja je najviše sudjelovala u radu na slučaju trebala bi preuzeti tu odgovornost.

2. Kako pomoći roditelju da počne razvijati novu roditeljsku ulogu

Potrebno je pomoći roditeljima da razviju novu ulogu u odnosu spram djeteta. Važno ih je uputiti u različite načine da se bude roditelj. Oni koji imaju poteškoća u obnašanju roditeljske uloge su najčešće oni koji nisu imali podrške i pomoći sa strane, koji imaju neke svoje ozbiljne poteškoće ili to nisu mogli naučiti u svojoj obitelji. Stoga je za neke roditelje najbolje da budu majka ili otac koji dolaze u posjet svom djetetu, a da netko drugi za njega brine i preuzme odgovornost.

3. Kako pomoći roditelju u tugovanju

Često je potreban profesionalni autoritet da bi se potaknulo roditelje na proces tugovanja - neki poriču, neki umanjuju ili se distanciraju od osjećaja vezanih uz odlazak djeteta.⁴

⁴ Korisni napuci o vođenju rada na procesu tugovanja mogu se naći u knjizi "Stres, trauma, oporavak" (Pregrad, 1996.).

4. *Kako pomoći roditeljima s njihovim brigama (lektorica kaže: zabrinutim roditeljima?)*

U ovakvim trenucima roditelji su zabrinuti zbog mnogo toga. Kako će ih doživjeti osoba koja sad skrbi za dijete? Kako će dijete reagirati kad ga posjete? Hoće li dijete više voljeti odgajatelja, udomitelja ili SOS-majku od njih? Hoće li sad izgubiti dodatne izvore prihoda koje su dobivali kao roditelji? Teško je procijeniti sve brige koje mogu mučiti roditelja. U svakom slučaju, razdoblje pripreme za odlazak djeteta je pravo vrijeme da se ispitaju brige roditelja, te da im se pomogne razlučiti koje su od njih stvarne, a koje nisu.

3. 3. *RAD NA PRIPREMI NOVOG OKRUŽENJA*

U pripremi novog djetetovog okruženja potrebno je udomitelju dati pravodobne i bitne informacije o djetetu i njegovoj obiteljskoj situaciji. Te bitne informacije uključuju opis razloga smještaja, dugoročni plan zbrinjavanja, dotadašnja djetetova iskustva, djetetove nezadovoljene potrebe, njegove odnose s roditeljima i poteškoće koje se mogu očekivati pri kontaktima.

Bitno je od početka raditi na načelima suradnje i profesionalne otvorenosti. Pritom je važno imati na umu da su odgajatelji, udomitelj, odnosno SOS-majke partneri, a ne klijenti. Oni imaju pravo znati sve dostupne informacije o djetetu i na njih se ne bi smjelo odnositi načelo povjerljivosti podatka. Njima treba puna podršku ne samo psihologa i ostalih stručnjaka iz dječjeg doma odnosno SOS-sela već i stručnjaka CZSS da bi mogli ostvariti svoju ulogu.

Zbog čega je važno da budući odgajatelji, udomitelj odnosno SOS-majke budu detaljno upoznate s iskustvima djeteta? Dijete koje je bilo zlostavljano ili zapušteno često ima potrebu da ponovo stvara slične situacije i odnose dijete-roditelj kakve je već proživjelo. To je pogotovo karakteristično za djecu koja su takva iskustva doživjela traumatskima. Dijete tako može činiti različite probleme da provjeri hoće li opet biti odbačeno ili zlostavljano. Važno je da oni koje rade s djetetom budu pripremi na to i da omoguće djetetu sasvim nova iskustva koje neće potvrđivati prethodna. Po dolasku u novu sredinu djeca se često nalaze u razdoblju regresivnog ponašanja. To je pogotovo prisutno nakon tzv. "medenog mjeseca" kad djeca počinju "testirati" značajne odrasle u novoj sredini. Odgajatelj, udomitelj ili SOS-majka tada mogu biti zbunjeni, jer nakon početno dobre prilagodbe dijete postaje "teško". Često može očitovati agresivno ili odbijajuće ponašanje. Važno je da budu za to pripremljeni i da to ne dožive osobno⁵.

Njihova važna zadaća je da zadovolje prethodno nezadovoljene razvojne potrebe djeteta. Zbog toga je važno da budu upoznati s djetetovim prethodnim životom i nezadovoljenim potrebama - je li bilo gladno, na hladnom, emocionalno osujećeno, bez tjelesnog dodira sa značajnom odraslom osobom i slično. Također je važno da poznaju odnos roditelj-dijete, te sukobe i probleme koji se vezano uz taj odnos mogu pojaviti. Jedino se tako mogu pripremiti ili sudjelovati u pripremi djeteta za roditeljeve posjete, te razumjeti

⁵ Korisni naputci o radu s agresivnom djecom mogu se naći u članku A. Žizak "Identifikacija agresivnog ponašanja i rad s agresivnom djecom" (1995.).

i olakšati njegove osjećaje i reakcije nakon njih. To se odnosi i na situacije kad roditelj ne dođe ili se općenito ne drži obećanja. U svim tim situacijama potrebno je da osobe koje neposredno skrbe za dijete imaju podršku ostalih stručnjaka bilo iz ustanove bilo iz centra za socijalnu skrb.

4. ZADAĆE CENTRA ZA SOCIJALNU SKRB TIJEKOM RAZDOBLJA DJETETOVOG IZDVAJANJA IZ OBITELJI

4.1. REGULIRANJE KONTAKATA IZMEĐU RODITELJA I DJECE

Istraživanja jasno ukazuju na velik značaj kontakta između djeteta i roditelja. Ipak, ako je dijete malo, povezanost roditelja i djeteta slaba, a procjena stručnjaka da je povratak djeteta u obitelj malo vjerojatna, održavanje kontakta između roditelja i djeteta nije od tolikog značaja. No i tad dijete ima pravo znati tko su mu roditelji i zbog čega nije s njima⁶.

Bitno je biti osjetljiv na poruke djeteta o potrebi za kontaktom s roditeljima. To se ne odnosi samo na ono što dijete kaže, već i kako se ponaša. Uz to je važno imati na umu da su potrebe djeteta za kontaktom vremenom podložne promjeni. Uvijek postoji opasnost da naše vlastite stavove i uvjerenja projiciramo na dijete i da kroz naše "naočale" vidimo djetetove poruke o potrebi za susretom s roditeljima.

Koliko će kontakti roditelja i djece biti intenzivni ovisi o nekoliko faktora - djetetovoj potrebi, koja je povezana s njegovom razvojnom dobi, kvalitetom povezanosti s roditeljem, roditeljevoj mogućnosti da se pridržava određenih ograničenja i pravila (npr. da dođe trijezan, da ne grdi dijete), je li realistično očekivati djetetov povratak kući, i drugo. U svakom slučaju, kontakt treba prvenstveno proizaći iz djetetovih potreba i interesa, te biti planiran u skladu s mogućnostima roditelja.

Postoji tendencija da se kontakt izjednači s tjelesnom nazočnosti tj. posjetom roditelja ili odlaskom djeteta kući. Kontakt se može odvijati i telefonom, pismima, razglednicama, sitnim poklonima. Uz to, planiranje kontakta se ne bi trebalo odnositi samo na roditelje već i na ostale članove socijalne mreže djece - djedove i bake, stariju braću i sestre. U svakom slučaju, kad dijete odlazi iz ustanove potrebno je imati pouzdanu procjenu odlazi li osobi koja je stabilna i pouzdana, koja ga može zaštititi od bilo kakvog oblika ugrožavanja, koja mu može pružiti zaštitu i podršku u kriznoj situaciji. Inzistirati na kontaktu, tj. dolasku djeteta roditeljima ili ostalim članovima obitelji bez takve procjene (a nju može učiniti samo centar za socijalnu skrb) može dovesti čak do dodatnog zlostavljanja djeteta. Također je važno vidjeti nije li u nekim situacijama nužno da pri prvim odlascima kući dijete ide s nekim s kim se osjeća dobro i zaštićeno.

⁶ Pravo djeteta na očuvanje vlastite osobnosti utvrđeno je Konvencijom o pravima djeteta, te Obiteljskim zakonom Republike Hrvatske.

4.2. TRETMAN RODITELJA

Već i najgrublji statistički pokazatelji o raskoraku između broja kazneno gonjenih zlostavljača i broja obitelji kojima je pružena stručna pomoć zbog zlostavljanja djece temeljem dosadašnjeg Zakona o braku i obiteljskim odnosima pokazuju da u Hrvatskoj prevladava tretmanski nasuprot represivnom pristupu zlostavljačima. To naravno ne znači da pravo gubi svoj značaj; prvenstveni cilj pravnih normi ne bi trebao biti da počinitelja nasilja pošalje u zatvor, već da odredi norme roditeljskog i obiteljskog ponašanja i načine njihovog reguliranja ukoliko su te norme narušene (Alinčić i sur., 1999.).

Iskustva iz svijeta pokazuju da je uvođenje obaveznog psihosocijalnog tretmana s počiniteljima nasilja nužno. Cilj takvog rada je da zlostavljači bolje spoznaju uzroke i posljedice svog ponašanja, te da nauče nove načine kontrole srdžbe. Na takav način se najbolje može zaustaviti ponavljanje zlostavljanja.

Rad sa zlostavljajućim obiteljima je posebno težak, jer se u pravilu radi o tzv. nedobrovoljnim klijentima. Na početku rada sa zlostavljačima važno je jasno i otvoreno definirati kontekst, a to je prije svega zaštita djeteta. Tijekom rada bitno je da počinitelj nasilja:

1. prizna što je učinio
2. prihvati odgovornost
3. prepozna posljedice koje je njegovo nasilno ponašanje imalo i ima po žrtvu.

Jako je važno dobiti priznanje počinitelja u kojem on ili ona neće ni umanjivati ni opravdavati svoje nasilno ponašanje pripisujući ga utjecaju alkohola ili izazovnom ponašanju djeteta. Naime, pokazalo se da je oporavak djece žrtava nasilja u obitelji bolji ukoliko nasilni roditelj jasno prizna što je činio i za to prihvati odgovornost. Naravno, dobiti priznanje nasilnog roditelja nije jednostavno ni lako, niti se rad pri centru socijalne skrbi treba provoditi kao istražni postupak. Korisno je da stručnjak poduzme sljedeće korake.

Kao prvo, potrebno je učiniti dobru procjenu roditelja koja uključuje (1) upoznavanje s povijesti obitelji, (2) procjenu roditeljskih znanja, vještina i stavova, (3) procjenu osobina roditelja, te (4) procjenu socio-okolinskih stresora obitelji. Iako u svakom koraku rada kontekst treba biti jasan - a to je zaštita djeteta - važno je da roditelj također bude u žarištu pozornosti stručnjaka. Naime, iskustva pokazuju da se nasilje nad djecom najčešće može staviti u okvir "trogenacijske priče nasilja". Roditelj koji maltretira dijete najčešće je jedno nerealizirano dijete i razočarani bračni partner. Da bi uspješnije vodio postupak važno je da stručnjak spozna okolnosti koje su vodile do zlostavljanja, što ne znači da su te okolnosti ujedno i opravdanje nasilnom roditelju. Ovisno o procjeni okolnosti koje su pridonijele nasilju nad djetetom drugi korak rada pretpostavlja planiranje intervencija koje mogu uključivati učenje kontrole srdžbe, razvijanje roditeljskih vještina, učenje vještine rješavanja životnih problema, smanjivanje socijalne izolacije.

Ukoliko se radi o roditelju koji je i sam bio zlostavljan kao dijete, tom aspektu treba posvetiti posebnu pozornost tijekom rada (Hepworth i Larsen, 1996.). Naime, pokazalo se da osobe koje su bile zlostavljane često imaju osjećaj srama i krivnje, te kao što je već navedeno, nisko samopoštovanje, slabo razvijeno suosjećanje za druge, lošu sliku o sebi i slično. Sve te reakcije imaju prvobitno funkciju obrambenih mehanizama, no u kasnijem životu otežavaju psihosocijalno funkcioniranje. Upravo zbog osjećaja srama i krivnje

nerado govore o svojim iskustvima i nastoje ih umanjiti. Nastoje ih i potisnuti. Stoga se smatra da je na početku najbolje zauzeti edukativni pristup u kojem se objašnjava kako nasilje utječe na djecu i do kakvih problema dovodi u odrasloj dobi. Tek zatim se može krenuti na izmjenu nefunkcionalnih obrambenih mehanizama. No važno je prije toga pomoći klijentu da nađe uporište u sadašnjosti. Važno je da ti klijenti imaju mogućnost izražavanja boli i srdžbe prema svojim zlostavljačima. Da bi uspjeli izraziti davno i duboko zatomljene osjećaje, trebaju biti u atmosferi prihvaćanja i podržavanja. Stoga su za njih od velike koristi i grupe podrške kao i klasične tretmanske grupe. Bez obzira radi li se o individulanom ili grupnom tretmanu, njegov cilj je emocionalno rasterećenje, integriranje davnih traumatskih događaja, te razvijanje samopoštovanja, samopouzdanja i asertivnosti. Tako se stvaraju pretpostavke boljeg odnosa nekad zlostavljanih roditelja s njihovom zlostavljanom djecom bez obzira jesu li izdvojena iz obitelji ili žive u njoj pod odgovarajućim nadzorom.

Stručnjak koji je prinuđen raditi s istim klijentom i kao zlostavljačem i kao prethodno zlostavljanom osobom često se nalazi u vrlo teškoj situaciji. Naime, pred njega se postavlja zahtjev za prihvaćanjem klijenta koji je svojedobno bio zlostavljan, ali je također bio vrlo nasilan i okrutan prema svojoj djeci. U takvim situacijama timski rad, podjela uloga i sustručnjačka podrška su nužni.

4.3. PRAĆENJE PSIHOSOCIJALNOG RAZVOJA DJETETA

Cilj intervencija nije samo i isključivo zaštita djeteta već i osiguravanje optimalnog psihosocijalnog razvoja. Stoga se postavlja pitanje je li izdvajanje iz obitelji dovoljno. Naime, praćenja u nekim zapadnoeuropskim zemljama su pokazala da samo 6% djece koja su trajno izdvojena iz zlostavljajućih obitelji prima specifičnu stručnu pomoć značajnu za integriranje traumatskih iskustava ili prolazi kroz proces rehabilitacije s prirodnim roditeljima (Rowe i sur., 1984.). Vrlo su često djeca izdvojena u sredine koje im pružaju tjelesnu sigurnost, ali ne i mogućnosti za integraciju traumatskih iskustva i za poboljšanje psihosocijalnog funkcioniranja koje je u pravilu narušeno u obitelji. U nekim dječjim ustanovama čak postoji neformalno pravilo da se s djecom ne govori o njihovim obiteljima ili/i traumatskim iskustvima prije dolaska u ustanovu s objašnjenjem da će se dijete tako najbolje zaštititi od "loših uspomena". Također postoji tendencija da se psihosocijalne posljedice zlostavljanja tretiraju kao primarni problemi djeteta (npr. agresija), a ne kao posljedice ugroženog razvoja, što također utječe na planiranje tretmana i otežava promjenu ponašanja djeteta.

Ako se sjetimo brojnih istraživanja koja pokazuju da zlostavljana djeca pate od posttraumatskih stresnih reakcija, niskog samopoštovanja i loše slike o sebi, da su sklona depresiji i agresivnosti, da očituju poteškoće u socijalnim odnosima i poremećaje u ponašanju češće od nezlostavljanih vršnjaka, onda je očigledno da samo izdvajanje treba biti popraćeno pažljivim psihosocijalnim, ponekad i psihijatrijskim tretmanom. Centar za socijalnu skrb stoga treba imati uvid u specifični program rada i tretmana zlostavljane djece, redovito ih posjećivati i pratiti njihov razvoj. To je jedini način da može na odgovarajući način planirati zajedno s djelatnicima dječjeg doma ili SOS-dječjeg sela, odnosno udomiteljima, odlazak i osamostaljivanje djeteta.

4.4. POTEŠKOĆE U PROVOĐENJU STRUČNIH ZADAĆA DJELATNIKA CENTRA ZA SOCIJALNU SKRB

Možemo se upitati čemu je suradnja centra za socijalnu skrb i ustanova za smještaj djece tako detaljno opisana. Nije li sve do sada rečeno samo po sebi podrazumijevajuće? Nažalost, iskustva iz prakse, bilo da se radi o smještaju djece u udomiteljske obitelji, dječje domove ili dječja sela, pokazuju da se često neke od ovih značajnih profesionalnih zadaća preskaču. Zbog čega? Zbog nedostatka znanja? Nedostatka vremena? Ili se radi o nečem drugom? Nedvojbeno je da se obrazovanju za specifičnosti rada sa zlostavljanom djecom i zlostavljajućim obiteljima u nas nije posvećivala dovoljna pozornost. Također je činjenica da stručnjaci često nemaju dovoljno vremena da se posvete pripremi djeteta, već rješavaju kriznu situaciju. No postoji još jedan razlog zbog kojeg se priprema izdvajanja ponekad vrši površno, a kontakti s ustanovom su tek formalni. Rad s obiteljima u kojima je prisutno zlostavljanje ili zanemarivanje djece snažno utječe na emocije stručnjaka. U situacijama kad donose odluke koje imaju značajne posljedice po dijete i roditelje kao što je npr. izdvajanje, često se javlja tjeskoba, tuga, bijes, ljutnja, osjećaj nekompetentnosti, bespomoćnost, ambivalencija prema klijentu i vlastitoj profesionalnoj ulozi. Da bi se nosili s takvim osjećajima, stručnjaci svjesno ili nesvjesno posežu za nekim strategijama "preživljavanja" emocionalnog učinka rada s obiteljima koje zlostavljaju djecu (Killen, 1995.).

1. Pretjerana identifikacija s roditeljima

Radi se o obrambenom mehanizmu poznatom kao *projektivna identifikacija*, pri čemu pripisujemo zlostavljajućem roditelju naše osjećaje i stavove prema djeci. To pretjerano poistovjećivanje ima nepoželjne posljedice na donošenje odluka i planiranje tretmana, koje se više temelji na našim nadama nego na stvarnosti. Otežava nam da vidimo da roditelji šalju znakove da ne mogu biti roditelji i imati punu odgovornost za djecu, niti da to žele. Naša pretjerana identifikacija može biti i dodatni teret za roditelje s obzirom na to da ih vodimo u smjeru u kojem mi želimo da se stvari razvijaju, a ne u skladu s njihovim mogućnostima, jer ne vidimo roditelje onakvima kakvi jesu. No kad roditelj ne živi u skladu s našim očekivanjima, te se više ne možemo s njim poistovjećivati, javlja se moraliziranje i odbacivanje, a kao krajna posljedica može se kod stručnjaka javiti sindrom sagorjevanja.

2. Umanjivanje djetetovih patnji

Pretjerano poistovjećivanje može dovesti do umanjivanja opasnosti za dijete. Na taj način se ujedno branimo od osobne preplavljenosti djetetovom boli i patnjom, te našom odgovornošću da je olakšamo. Pritom surađujemo s djetetovim poricanjem problema o čemu je već bilo govora. Naravno, kad minimaliziram probleme, onda su nam tretmanski planovi nerealni.

3. Premještanje problema

Kad je situacija u obitelji kaotična i opterećena brojnim problemima, stručnjak se može usmjeriti samo na jedan od njih. Rad na zlostavljanju može biti redefiniran kao npr. potreba za boljim smještajem ili zaposlenjem roditelja, potreba da se smanji agresivno

ponašanje ili problemi u učenju zlostavljanog djeteta. Na žalost tako, iako imamo utisak da nešto radimo, zapravo ne pomažemo obitelji da se promijeni.

4. Projekcija vlastitih nedostataka

U radu sa zlostavljajućim obiteljima često se suočavamo sa svojim vlastitim nedostacima i ograničenjima. Osjećaj bespomoćnosti koji se često javlja u radu s takvim obiteljima doživljava se kao osobni problem, a ne kao izazov formuliran u konstruktivnim pitanjima kao npr. "Zbog čega sve što je poduzeto ne vodi poboljšanju situacija?" ili "Što još trebam saznati da bih mogla pružiti djelotvorniju pomoć?" Takav pristup bi nam pomogao da se dalje profesionalno razvijamo. Ako ne krenemo tim putem, ono što slijedi je projekcija naših nedostataka na roditelje i na kolege koja se odražava u tvrdnjama kao npr. "Svi su nesposobni.", "Nitko ništa ne može", "Roditelji se ne trude i ne surađuju." i slično. Naravno takvu projekciju slijedi agresija usmjerena na roditelje i ostale kolege. Tako se roditelji i pomagači često nalaze na klackalici identifikacije i projekcije.

5. Paraliziranost ili neprikladna užurbanost

Kaotičnost i beznadnost u nekim obiteljima je često preplavljujuća i utječe na našu mogućnost da sustavno opažamo i analiziramo. U takvim slučajevima stručnjak nije u stanju poduzimati odgovarajuće aktivnosti, te ima poteškoća da razlikuje svoju od klijentove tjeskobnosti. Naličje tog osjećaja je velika, ali nesustavna i nedjelotvorna užurbanost u rješavanju slučaja.

6. Primjena jednostavnih modela na složene slučajeve

Povezano s pretjeranom identifikacijom, povlačenjem i poricanjem problema je razvijanje jednostavnih modela tretmana. Ukoliko se klijenti u njih ne uklapaju, ne dovodi se u pitanje model, već klijent.

7. Povlačenje

Emocionalno i formalno povlačenje stručnjaka može biti i strategija "preživljavanja". To se najčešće događa u slučajevima obitelji koje u nama potiču snažne emocionalne reakcije ili u slučajevima koji nam se čine presloženim. Tada u pravilu posežemo za normativno-formalnim rješenjima.

8. Normativno mišljenje umjesto ocjena temeljenih na znanju

Stručnjak se "skriva" iza zakonskih normi i ne pokušava ući u suštinu dobrobiti djeteta.

9. Konfuzija ili zamjena uloga

Vrlo često, bez obzira na to radi li se o socijalnom radniku, psihologu ili učitelju, osoba suočena sa zlostavljanjem djece zauzima ulogu državnog odvjetnika. Koristeći se terapijskim jezikom zapravo istražuje. No taj istražiteljsko-pravni pristup ima nekoliko loših posljedica. (1) Roditeljava obrana jača bilo da se radi o poricanju, projekciji, povlačenju ili agresiji.

Stoga je teško postići suradnju obitelji u procesu psiho-socijalnog procjenjivanja. Naime, važnije je moći dokumentirati djetetove potrebe i razinu razvoja, roditeljske vještine i mogućnosti, nego raspolagati s dokazima protiv roditelja. (2) To dovodi i do zamjene uloga - stručnjak se pretvara u istražnog suca, odnosno ulazi se u tuđi djelokrug rada.

Svjesna svih tih teškoća i posljedica rada sa zlostavljajućim obiteljima i zlostavljanom djecom mogu samo ponoviti da je to područje u kojem je sustavno obrazovanje, supervizija i razvoj mreže sustručnjačke podrške i suradnje nužno. Tek kad stručnjaci spoznaju i prihvate svoje emocionalne reakcije, mogu se početi racionalnije ponašati i tako biti djelotvorniji. To jedino mogu sustavnim radom na sebi kroz superviziju koja je sastavni dio radnog vremena, a čiji cilj nije kontrola već usvajanje novih znanja, širenje svijesti o sebi i pružanje podrške. Važno je uvidjeti i prihvatiti činjenicu da stručnjaci imaju osjećaje. Profesionalno je znati što osjećamo da bi mogli adekvatno reagirati. Jedino kad prihvatimo svoje osjećaje možemo integrirati znanje koje nam je potrebno.

5. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Nastojala sam prikazati jedno viđenje optimalne suradnje centara za socijalnu skrb i dječjeg doma ili SOS-dječjeg sela u zaštiti zlostavljane djece. Netko će možda kazati da se radi o idealiziranom prijedlogu koji se u stvarnosti ne može ostvariti, jer za to jednostavno nema dovoljno vremena. Iskustva sredina s kojima je uspostavljena takva uspješna suradnja (Martinović i Lukić-Cesarek, 1999.) pokazala su da je posebno važan kvalitetan timski rad na svim razinama djelovanja, povjerenje i podrška, te dodatno stručno osposobljavanje članova tima. Stoga bismo se trebali založiti za dostupnost dodatnog obrazovanja iz područja psihosocijalne dinamike i tretmana zlostavljajućih obitelji, te za razvijanje mreže stručnih timova u kojima će uzajamna podrška, sustručnjačka supervizija i usavršavanje biti sastavni dio profesionalne uloge.

LITERATURA:

1. Alinčić, M., Bakarić M., Abramović, A., Belajec, V., Hrabar, D i Korač, A. (1999.) **Komentar Obiteljskog zakona**. Zagreb: Narodne novine.
2. Irwin, H.J. (1996.) Traumatic childhood events, perceived availability of emotional support and the development of dissociative tendencies, **Child Abuse and Neglect**, 20, 701-708.
3. Hepworth, D.H. i Larsen, J.A. (1996.) **Direct social work practice**. Pacific Grove, CA.: Brooks/Cole Publishing Company.
4. Killen, K. (1999.) **Zlostavljano dijete**. Zagreb: Društvo za psihološku pomoć (u tisku).
5. **Konvencija o pravima djeteta** (1990.) Službeni list SFRJ, 15/19. Narodne novine - Međunarodni ugovori, 12/93.
6. Lewis Herman, J. (1992.) **Trauma and recovery: The aftermath of violence - from domestic abuse to political terror**. New York: Basic Books, Harper Collins.

7. Martin, G. (1997.) **O.K. je biti tužan**. Zagreb: Društvo za psihološku pomoć.
8. Martinović, S. i Lukić-Cesarek, B. (1999.) Model suradnje SOS Dječjeg sela i Centra za socijalnu skrb Požege. U: **Odgoj u domovima - kako dalje**. Zbornik radova. Zagreb: Ministarstvo rada i socijalne skrbi.
9. **Nacionalni program djelovanja za djecu u Republici Hrvatskoj**. (1999.) Zagreb: Vlada Republike Hrvatske.
10. **Obiteljski zakon**. (1998.) Narodne novine, 162/98.
11. Pregrad, J. (1996.) **Stres, trauma, oporavak**. Zagreb: Društvo za psihološku pomoć.
12. Van der Kolk, B.A. Perry, J.C. i Herman, J.L. (1991.) Childhood origins of self-destructive behavior. *American Journal of Psychiatry*, 148, 1665-1671.
13. Rowe, J., Cain, H., Nundleby, M. i Keane, A. (1984.) **Long-term foster care**. London: Battsford.
14. Žižak, A. (1995.) Identifikacija agresivnog pošanja i rad s agresivnom djecom. U: Ajduković, M. i sur. **Prevenција poremećaja u ponašanju kod djece stradalnika rata**. Zagreb: Ministarstvo rada i socijalne skrbi, UNICEF i Društvo za psihološku pomoć.

Summary

COOPERATION OF CENTER FOR SOCIAL CARE AND CHILDREN HOME'S IN PROTECTION OF ABUSED AND NEGLECTED CHILDREN

Marina Ajduković

In this article integrative approach in working with abused and neglected children taken out from the family and placed in children's home is described. Tasks of center for social care in preparation of child, parents and new environment are identified as well as their tasks during the child's stay in the home, with special emphasis on regulation of parent-child contacts and parents' treatment. Special attention is paid to the impact that work with traumatized children has on professionals from centers for social care. The article analyses most common defense mechanisms showing how they can diminish the effectiveness of professionals work if supervision and team cooperation is not secured.